

De Middelste Bonte Specht in de Kempen in de periode 2017 t/m 2021

Frank Neijts

Vrouw in het Beersbroek, 3 maart 2021 (links) en man in het Groot Goor bij Helmond, 23 februari 2021 (Frank Neijts)

Na het vorige artikel over de Middelste Bonte Specht in de Kempen (Neijts 2021), gaven gelukkig diverse mensen gehoor aan de oproep mee te helpen om informatie over de verspreiding aan te vullen. Met name ontbrak het aan voldoende kennis over het meer centrale deel van De Kempen, grofweg binnen een denkbeeldige lijn van A2 > A58 > Oirschot > Vessem > Reusel > Belgische grens > Luyksgestel > Bergeijk > Riethoven > Veldhoven, deels omdat daar grote loofboscomplexen ontbreken. Niet dat de soort hier nu ineens talrijk of wijdverspreid voor bleek te komen maar er werden toch diverse territoria gevonden. Verder kwamen er flink wat welkome aanvullingen voor gebieden die al wat beter onderzocht waren.

Methode

Veldwerk

In 2021 ben ik op 1 januari begonnen met alle waargenomen Mibo's in te voeren. Ik bezocht daarvoor te voet alle bosgebieden die mij om een aantal redenen interessant leken: kleinere, geïsoleerde bosgebiedjes, grote boscomplexen waar nog relatief weinig gegevens van waren en ogenschijnlijk interessante beekdalbossen. Bekende, veel door anderen bezochte bosgebieden heb ik dit jaar wegens tijdgebrek zoveel mogelijk overgeslagen. Gezien mijn ervaringen ten aanzien van de periode waarin Mibo's bij voorkeur geïnventariseerd zouden moeten worden, heb ik mij globaal beperkt tot de maanden januari t/m maart. Niet alleen worden de vogels na half maart duidelijk (veel) minder actief maar ook wordt (tegenwoordig!) dan de begroeiing al snel dichter waardoor vogels lastiger te ontdekken zijn.

Op locaties waar meerdere paren vlak bijeen kunnen voorkomen heb ik zoveel mogelijk geprobeerd foto's te maken van de vogels teneinde een individuele herkenning mogelijk te maken. Op sommige plekken heeft dit inderdaad tot een betere interpretatie van de aantallen geleid zoals o.a. in t Groot Goor in Helmond, de omgeving van de Philips Fruittuin in Eindhoven en het landgoed Gorp & Rovert.

Onder meer voor dit doel maar ook om vooral in grotere bosgebieden tijd te besparen, heb ik veel met de tape gewerkt. In de meeste gevallen gebruikte ik dan de contactroep (het 'bieken'). Naar mijn ervaring geeft dit over het algemeen het beste resultaat. Het is daarvoor niet nodig het geluid langdurig te laten klinken: slechts enkele seconden zijn vaak al voldoende. De vogels reageren heel verschillend: soms al bij de eerste toon luid schreeuwend aan komen vliegen, soms zwijgend en dan afstand bewarend en zich lijken te verstoppen achter stammen/takken e.d., soms ook pas na enkele minuten of zelfs vele minuten verschijnend.

Het is dus zaak om steeds heel goed om je heen te kijken (werken met meerdere personen is dan zinvol!) en geduld te betrachten. Het kan ook lonen om dezelfde route 'heen en weer' af te lopen waarbij je alleen 'tapet' op de 'heenweg': sommige vogels vind je dan pas op de 'terugweg'. Bij heel mooi en rustig lenteweer in februari roepen veel vogels uit zichzelf en is tapen vaak overbodig.

Gegevensverwerking

Het overzicht van de territoria in de periode 2017 t/m 2021 is tot stand gekomen door mijn eigen gegevens aan te vullen met gegevens in waarneming.nl, LiveAtlas, de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) en broedvogelinventarisaties die zijn ingevoerd met Avimap. De gegevens zijn geïnterpreteerd met de Sovon broedvogelcriteria (zie Discussie voor de beperkingen hiervan!). Per onderzocht bosgebied is steeds het maximum aantal territoria in de periode genomen.

Resultaten

Verspreiding en aantallen

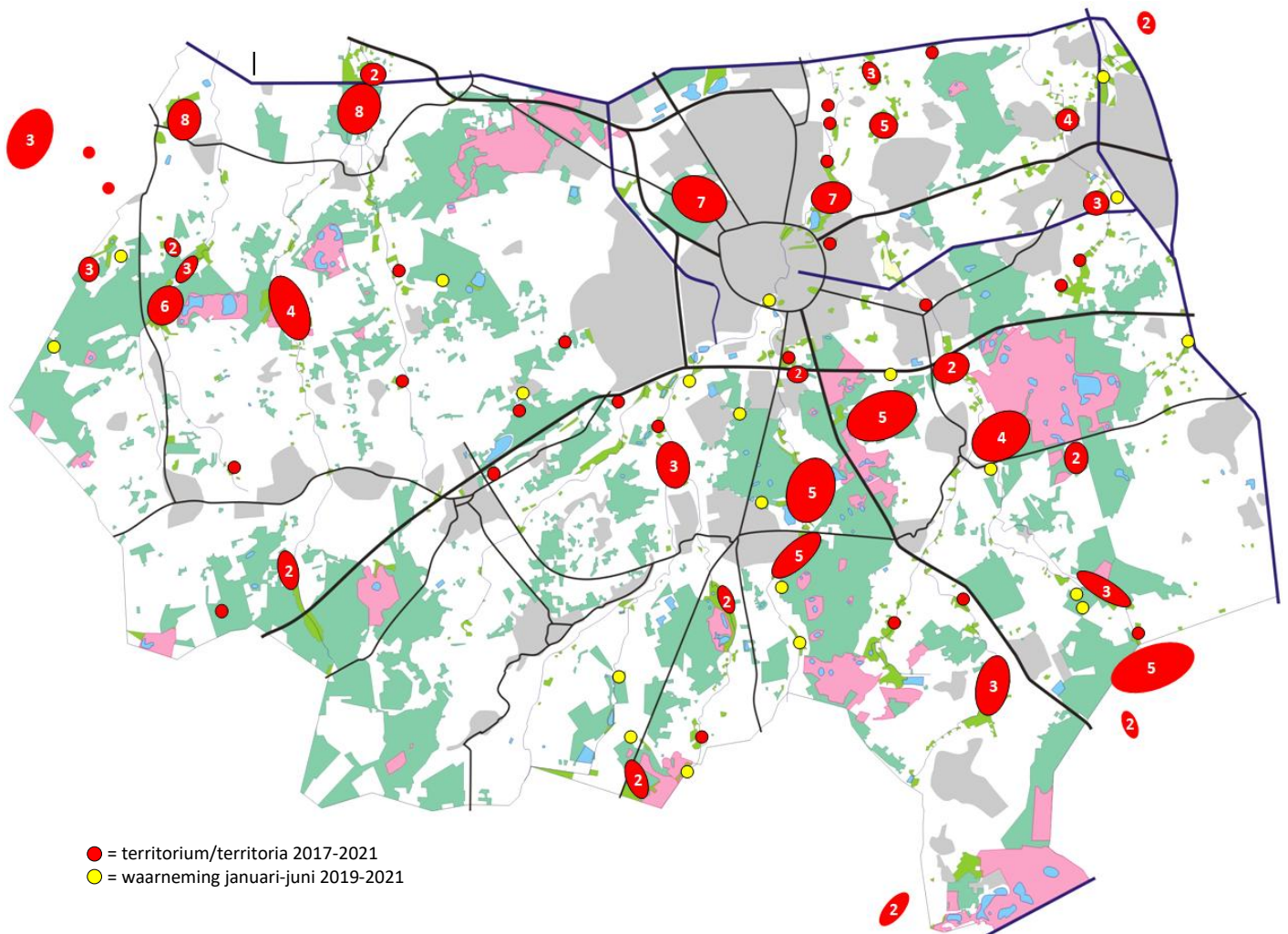
In de periode 2017 t/m 2021 werden binnen de begrenzing van de Kempen 127 territoria in kaart gebracht. Inclusief Gorp en Rovert en omgeving, waar door mij ook speciaal naar Mibo's is gezocht, zijn dat 132 territoria. Daarnaast waren er 20 locaties waar in de maanden januari t/m juni over de periode 2019-2021 wél Mibo's werden waargenomen, maar waarbij niet aan de Sovon broedvogelcriteria werd voldaan (figuur 1).

Het is niet zo simpel om op basis hiervan het totale aantal territoria voor de Kempen te berekenen maar vermoedelijk is een minimumschatting van 150 nog niet zo héél wild en het is heel wel mogelijk dat het werkelijke aantal tussen de 150 en 200 territoria ligt. Maar zie 'interpretatie van de gegevens' in de discussie hierna.

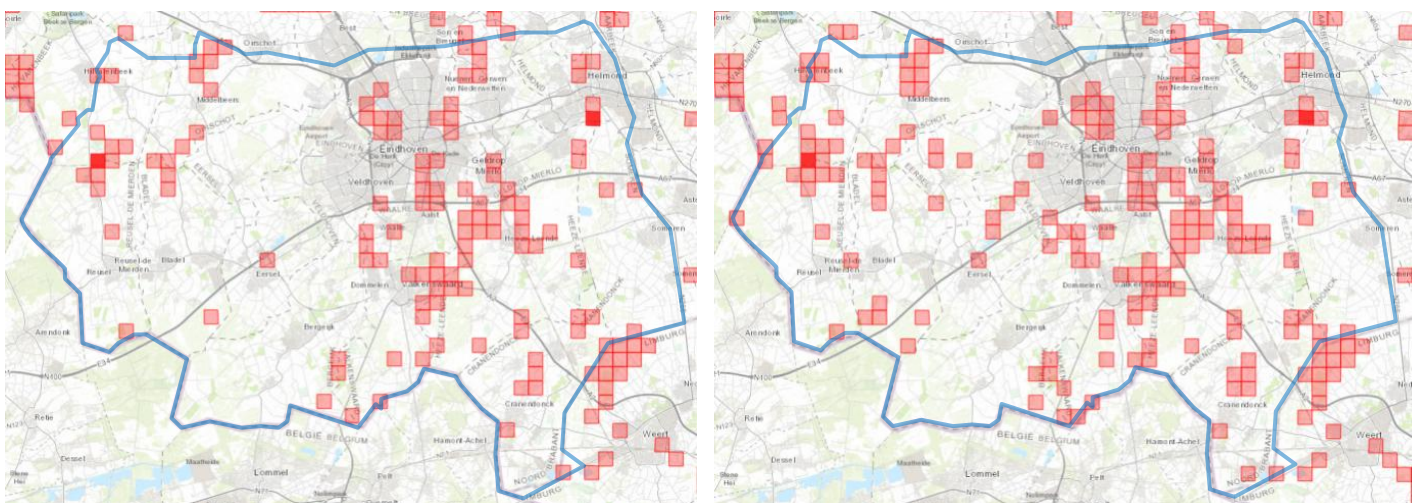
Veranderingen

In mijn eerdere artikel memoreerde ik al dat de toename van deze specht in de Kempen t.o.v. een aantal andere gebieden in ons land relatief traag op gang kwam en ook vrij laat begon. De bekende gegevens over 2021 maken duidelijk dat de toename en uitbreiding nog steeds stevig door gaat! Die toename in de Kempen kan goed geïllustreerd worden met gegevens in waarneming.nl. Het aantal bezette km-hokken over alle maanden in de afgelopen vijf jaar (2017 t/m 2021) bedroeg 181 wat een toename t.o.v. 2017 t/m 2020 (124 bezette km-hokken) betekende van bijna 50% (figuur 2)! In al die km-hokken werden gesommeerd 247 exemplaren geteld.

Figuur 1. Middelste Bonte Spechten territoria in de Kempen in 2017 t/m 2021 (rode stip of rood vlak). Per gebied is het hoogste aantal in de periode genomen. Territoria zijn cf. de Sovon broedvogelcriteria. Met een gele stip zijn waarnemingen aangegeven uit de maanden januari t/m juni 2019 t/m 2021 die niet aan de Sovon broedvogelcriteria voldoen.

Figuur 2. Waarnemingen van Middelste Bonte Spechten per kilometerhok over alle maanden in de periode 2017 t/m 2020 (links) en de periode 2017 t/m 2021 (rechts) (bron: waarneming.nl).

Discussie

Toename

De recente toename betreft niet alleen verspreide (nieuwe of nieuw ontdekte) vestigingen in het nog steeds wat karig bezette centrale deel van de Kempen. Ook vond uitbreiding plaats van de in het vorige artikel genoemde clusters zoals 'West', waar de toename van nieuwe km-hokken ca. 30% bedroeg en daarbinnen voor de combi Wellenseind/De Utrecht zelfs ruim 50%.

Nieuwe ontdekkingen in dergelijke gebieden betreffen vooral nieuw ontdekte vogels in gebiedsdelen die tot dusverre nog maar weinig bezocht waren. Een goed voorbeeld daarvan is Ananina's Rust waar het aantal bezette km-hokken verdubbelde t.o.v. vorig jaar.

Habitatkeuze

Kun je in dergelijke bosgebieden met veel zware Zomereiken de aanwezigheid van Mibo's relatief eenvoudig voorspellen, voor de meer geïsoleerde loofbosjes is dat niet het geval. Veel daarvan liggen mogelijk te ver weg van beter geschikte boscomplexen, of de bomen zijn (nog) niet oud genoeg. Het is dan een kwestie van tijd voor de soort zich hier vestigt. Dat is misschien ook wel het geval voor sommige (delen van) beekdalen waar het aantal zware Zomereiken klein is.

In mijn vorige artikel constateerde ik dat de belangstelling van de Mibo voor deze wat nattere biotopen nog relatief gering bleek te zijn. Maar de in 2021 nieuw gevonden vestigingen in het dal van de Kleine Beerze bij Vessem, de Raamloop bij Reusel en op diverse plekken in het Dommeldal lijken toch te wijzen op een aanpassing.

Een interessante ontwikkeling is ook het langzaam 'vollopen' van het stedelijk gebied in en rond Eindhoven. Uiteraard spreekt hier de aanwezigheid van oude landgoederen, parken en aangrenzende tuinen met veel zeer zware Zomereiken een belangrijke rol. Maar tot voor kort waren vooral de randen van de stad bezet, terwijl de laatste twee tot drie jaar ook de meer centraal gelegen parken en de wat minder met (zeer) zwaar loofhout gezegende groenstroken territoria tellen.

Interpretatie van de gegevens

De twee groepsinventarisaties op het landgoed Wellenseind op resp. 27 februari en 20 maart (zie het artikel van Pieter Wouters hierna) gaven heel verschillende resultaten te zien hoewel de weersomstandigheden niet veel verschilden. Deze resultaten zouden kunnen bevestigen wat al eerder vermoed werd, nl. dat, in elk geval de laatste jaren, de toptijd voor het inventariseren van de Mibo een stuk vroeger ligt dan meestal wordt aangenomen: eerder januari/februari dan maart of

Man Middelste Bonte Specht op landgoed Gorp & Rovers, 5 maart 2021 (Frank Neijts)

zelfs april. Een en ander is wel mede afhankelijk van het weer: zonnig, niet te koud en weinig wind zijn een voorwaarde voor veel activiteit. Een voordeel van vroeger inventariseren is ook dat de vogels gedurende de dag langer actief zijn, dus niet alleen in de heel vroege ochtend.

Vrouw Middelste Bonte Specht in de Philips Fruittuin te Eindhoven, 24 februari 2021 (Frank Neijts)

Mibo's zijn vrij strikte standvogels. Weliswaar verplaatsen ze zich natuurlijk (hoe kunnen ze zich anders uitbreiden...) en worden wel eens vogels waargenomen op locaties waar ze zeker niet broeden (Strabrechte Heide bijvoorbeeld), maar in de regel kun je zeggen dat ze op de waarnemingslocaties zich ook willen vestigen als ze dat al niet hebben gedaan. Mits er voldoende oude bomen, liefst Zomereiken, staan natuurlijk...

Door individuele herkenning is vastgesteld dat vogels van verschillende paren ook in de broedtijd vlak bij elkaar voorkomen en elkaars territorium doorkruisen. Tevens is waargenomen dat individuele vogels relatief grote afstanden afleggen en op verschillende locaties roepen die soms honderden meters van elkaar liggen. Niet alleen in De Kempen is dit vastgesteld (Neijts 2021) maar ook in Twente (de Bruijn 2018).

Mibo's gebruiken hoofdzakelijk twee geluiden: 'gaaien' (de klaaglijke miauwende roep) en 'bieken' (vergelijkbaar met de normale roep van Grote Bonte, vaak snel herhaald). Beide roepen worden door beide geslachten geuit, al zijn 'gaaiende' wijfjes relatief zeldzaam. Bij het gebruiken van geluiden om vogels te vinden is het zeker niet zo dat 'gaaien' het beste resultaat geeft al wordt dat vaak als het baltsgeluid beschouwd. Het lijkt er wel eens op dat vooral wat later in het voorjaar, imitaties van het 'bieken' beter helpen. Mogelijk dat 'bieken' een wat universele 'inhoud' heeft: het wordt niet alleen gebruikt als contactroep, maar bijv. ook als agressieroep tegen indringers in een territorium. Paartjes onderling kunnen soms langdurig achter elkaar aanjagen waarbij de deelnemers voortdurend luid 'bieken'.

In de ruim 15 jaar dat ik vrij fanatiek met deze soort bezig ben, is het mij nog niet gelukt om ook maar één Middelste Bonte met zekerheid te horen/zien roffelen. Dat geluid wordt dus zelden gebruikt en heeft beslist een andere waarde voor de soort dan bij verwante soorten.

Op basis van al deze informatie is het niet eenvoudig om het exact aantal broedparen in een gebied vast te stellen. Het is aannemelijk dat feitelijk elke waarneming (ook van slechts één exemplaar, al of niet gehoord) in een geschikt biotoop een aanwijzing is voor een vestiging (territorium). Paren (of individuen van verschillende paren) kunnen vlak bij elkaar worden waargenomen, maar sommige vogels (vooral mannetjes vermoedelijk) kunnen flinke territoria hebben of dat in elk geval suggereren. Vermoedelijk leiden inventarisaties in de voor de soort als 'standaard' gehanteerde periode (20 februari t/m 20 juni) tot een onderschatting, zeker als in de beginperiode slecht weer overheerst.

Waarnemers zouden moeten anticiperen op de weersomstandigheden en bij mooi weer al in januari een eerste bezoek moeten brengen en vooral actief zijn in februari tot ongeveer half maart. Daarbij zou wat mij betreft de focus niet nadrukkelijk hoeven te liggen op waarnemingen van paren (wat ook een zekere kennis van de verenkleed vereist!). Ook onderscheid tussen de door de vogels gebruikte geluiden zegt m.i. niet zoveel, o.a. omdat dit zonder zichtwaarneming niet veel zegt over de sexe.

Man Middelste Bonte Specht op landgoed Gorp & Rovers, 5 maart 2021 (Frank Neijts)

Doordat de vogels zowel heel dicht bij elkaar kunnen voorkomen als blijkbaar/schijnbaar relatief grote territoria kunnen hebben, kan een echt betrouwbare vaststelling van het aantal territoria in een gebied alleen op basis van een individuele herkenning door middel van ringen of 'fotopaspoort'. Dat is vaak slechts ten dele mogelijk en vereist veel tijd en inspanningen.

Meer gericht inventariseren (vroeger in het jaar bij relatief goede weersomstandigheden) waarbij alleen vaststelling van de soort wordt nagestreefd op basis van eventueel slechts individuen (waardoor sneller gewerkt kan worden), zal wat mij betreft toch een redelijk betrouwbare schatting van deze soort opleveren. ■

Literatuur

Bruijn, O. de 2018. Van Kerkuil tot Laplanduil. Eelerwoude.

Neijts, F. 2021. De Middelste Bonte Specht in de Kempen - een oproep. *Blauwe Klauwier* 47(1): 71-75.

